

(Ne)povjerenje građana u pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije savremenog bosanskohercegovačkog društva (studija slučaja Kanton Sarajevo)

Enita Čustović

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

E-mail: enita_kapo@hotmail.com

Mr. sci. Amer Osmić

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

E-mail: amerosmic@gmail.com

Sažetak: U ovom radu bit će prikazani rezultati istraživanja stavova građana o povjerenju prema pravosudnim i sigurnosno-zaštitnim institucijama na području Kantona Sarajevo, te koji aspekti bitno utječu na ovakve stavove građana prema pomenutim institucijama. Također, analizirat će se i stavovi nosilaca funkcija u pravosudnim i sigurnosno-zaštitnim institucijama o percepciji povjerenja građana u institucije države, kao jednog od ključnih sociokulturnih potencijala svakog društva. Posebna pažnja bit će posvećena načinu i kvaliteti interne i eksterne komunikacije nosilaca pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih funkcija prema građanima i unutar samih institucija. Istraživanje će pokazati u kojoj mjeri je pristup pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih institucija, prema posmatranim slučajevima, utjecao na stavove građana i da li je novonastala situacija započeta u februaru ove godine, iskazivanjem nezadovoljstva građana socio-ekonomskom situacijom u državi, poljuljala povjerenje građana u pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije.

Ključne riječi:

bosanskohercegovačko društvo, građani, Kanton Sarajevo, (ne)povjerenje, pravosudne institucije, sigurnosno-zaštitne institucije

Abstract: *The results of the research based on the attitude of the citizens when it comes to their trust to judiciary and security institutions in Sarajevo canton will be shown in this paper. Besides that, other aspects of the citizens towards the abovementioned institutions will be analyzed. The attitude of the people working at judicature and security will be analyzed as well - their perception of citizens' trust to state institutions as one of the key social and cultural potentials of every society. The internal and external communication of the heads of judicature and security will be specifically emphasized, especially when it comes to their relations with the citizens as well as the internal communication. This research will show at what stage the approach of the judiciary and security institutions towards the observed cases has influenced the attitudes of the citizens. Besides their attitude, the research is going to question if the situation from February this year, when the citizens showed their dissatisfaction with socio-economic sphere of their lives, has changed their opinion about the judiciary and security institutions.*

Keywords: *Bosnian and Herzegovina citizens, citizens, Sarajevo Canton, trust and mistrust, judiciary institutions, security institutions*

UVOD

Sigurnost kao jedno od temeljnih ljudskih prava i *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima* zagaraniranog prava svakog čovjeka/građanina¹, nikada nije bila tako aktuelna i propitivana kao posljednjih decenija. U isto vrijeme, povjerenje građana u institucije koje su dužne prevenirati, obezbijediti, promovirati i unaprijediti sigurnost svakog pojedinca biva poljuljano, najvećim dijelom zbog činjenice da u demokratskim društvima kakvom teži i savremeno bh. društvo, uloga i značaj ovih institucija bivaju pogrešno tumačeni ili pogrešno shvaćeni. U kompleksnosti ionako složene bh. stvarnosti značajnu ulogu imaju (često ne slučajno) različiti pristupi u tumačenju tradicionalnih uvjerenja historijskih zbivanja, gdje se upućenost jednih na druge tretira kao nešto čime se, primarno, bavi pedagogija mira². U postkonfliktnoj tranzicijskoj zajednici za temeljna prava kakvo je sigurnost, biva ostavljen prostor za različite pristupe tumačenju sigurnosti i prava uopće, iako postoji visok stepen saglasnosti za „*univerzalna prava*“ i „*univerzalnu sigurnost*“.

Uzimajući u obzir pomenuto, može se reći da društveni život na kakav smo navikli, uopće ne bi bio moguć bez povjerenja. Nasuprot tome, opća društvena klima sumnjičavosti građana, višestruko otežava funkcioniranje i razvoj društva, stoga što paralizira društveno djelovanje, te potiče rutinizaciju, konformizam i pasivnost. Postoji više različitih pristupa u tumačenju pojma povjerenja, međutim, u kontekstu društvenog povjerenja o kojemu je ovdje riječ, može se govoriti o tzv. *individualnom povjerenju* – lični osjećaj i *povjerenju kolektiviteta* – pojedinci sudjeluju u izgradnji kulture povjerenja i imaju koristi od takve kulture, odnosno od „socijalnih i političkih institucija koje pridonose razvoju društvenih odnosa, stavova i ponašanja koji generiraju povjerenje“ (Strika 2005: 1155). Idući korak dalje u promišljanju pojma povjerenja, Strika navodi da „društveno povjerenje među građanima, kao jedna od najsnažnijih sila izgradnje društva, pridonosi nizu drugih važnih čimbenika na sve tri društvene razine (makro, mezo i mikrorazini): ekonomskom rastu i učinkovitosti tržišne ekonomije, stabilnosti i efikasnosti vladavine demokracije, društvenoj integraciji, pravednoj raspodjeli javnih dobara, ali jednako tako i osobnom zadovoljstvu, optimizmu, dobrobiti, zdravlju, obrazovnim i ekonomskim postignućima građana, kao i njihovoj uključenosti u inicijative i organizacije civilnog društva. Povjerenje se drži ključnim elementom socijalnog kapitala, a možemo ga promatrati kao društveno povjerenje (u užem smislu), koje

¹ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je deklaracija koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija (A/RES/217, 10. decembra 1948. godine u palati Šalot u Parizu), čime je predstavljeno opće viđenje organizacije u vezi sa pitanjem ljudskih prava.

² „Pedagogija mira je posrednik između teorije (istraživanja mira i konflikata) i prakse (mirovnog odgoja). Ona, pravljnjem vlastitih teorija i razvijanjem novih modernih modela učenja, pridonosi analiziranju konflikata i pravilnom ophođenju prema nasilju na ličnom, društvenom i internacionalnom nivou“ (v. Lin 1999: 68-70).

podrazumijeva horizontalno, uzajamno povjerenje među građanima nekog društva, te političko povjerenje, u smislu vertikalnog, uzajamnog društvenog povjerenja između građana i organiziranih asocijacija njihovih političkih predstavnika (političkih stranaka, lobija i sl.), odnosno povjerenja građana u institucije (političkog) sustava“ (Strika 2005: 1155). Razmatrajući *ontološku sigurnost* „koja se definira kao izrazito važan oblik osjećanja sigurnosti u širem smislu“ (Sofradžija 2006: 117), a u vezi sa aktuelnim stanjem bosanskohercegovačkog društva, „vidimo svu usloženost postojećih odnosa i stanja koje karakterizira naglašen osjećaj nesigurnosti, nepovjerenja, socijalne marginalizacije i napokon, ugušene solidarnosti kao „*izrazito moralne vrijednosti*“ i spontaniteta“ (Sofradžija 2006: 118). Dakle, osnovne društvene funkcije kulture povjerenja su oslobađanje i mobiliziranje ljudskog djelovanja, poticanje društvenosti, unapređenje tolerancije i jačanje povezanosti pojedinca i zajednice, a s ciljem izgradnje osjećaja pripadnosti i kolektivne solidarnosti.

U nastavku će biti predstavljeni rezultati istraživanja povjerenja domaće javnosti u državne institucije, kojima će se pokazati koliko građani vjeruju policiji, pravosudnim institucijama, ali i nevladinim organizacijama, medijima, obrazovnom sistemu, religijskim institucijama, političkim strankama,... Dubljom analizom prikupljenih podataka dat će se naznake o razlozima povjerenja, odnosno nepovjerenja u policiju i pravosuđe, te kakav je njihov položaj u društvu. Također, ispitat će se različiti vidovi komunikacije pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih institucija u Kantonu Sarajevo. Ciljevi istraživanja ogledaju se u spoznaji općenite percepcije sigurnosti među populacijom Kantona Sarajevo, utvrđivanju percepcije povjerenja građana spram pojedinih institucija, te utvrđivanju načina i kvalitete komunikacijskih vještina nosilaca pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih funkcija.

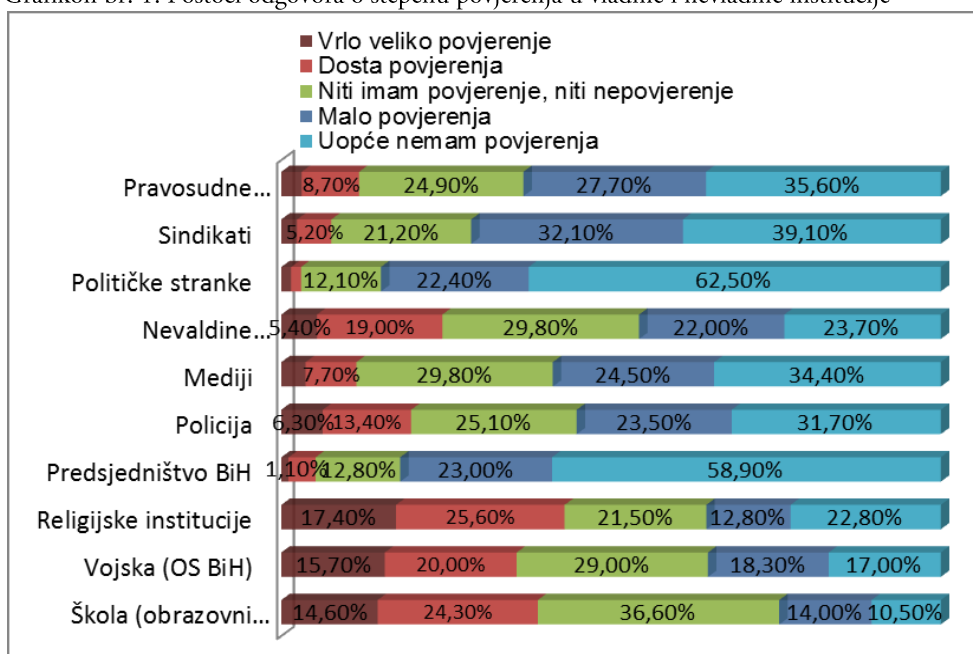
Istraživanje je provedeno na području Kantona Sarajevo, upotrebom ankete „lice u lice“, metodom slučajnog uzorka sa 474 ispitanika starijih od 18 godina, sa zastupljenošću oba spola ispitanika i to 61,4% ispitanika ženskog spola i 38,6% muškog spola. Svako istraživanje koje sadrži anketno ispitivanje, odnosno istraživanje individualnih stavova, prema Rimcu „ne govori toliko o samim pojedincima koliko o društvu, političkom sistemu tog društva i naposljetku, načinima na koje je organiziran politički život“ (Rimac/Baloban 1998: 664). Analiza se sastojala u mjerenju povjerenja u vladine i nevladine institucije koje postoje na području Bosne i Hercegovine. U tom kontekstu, poseban interes bit će posvećen sigurnosno – zaštitnim i pravosudnim institucijama u Kantonu Sarajevo. U tabeli i grafikonu koji slijede, prikazano je koliko građani imaju povjerenja u neke od institucija vlasti, ali i u nevladine institucije.

(Ne)povjerenje građana u pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije savremenog bosanskohercegovačkog društva (studija slučaja Kanton Sarajevo)

Tabela br. 1: Postoci odgovora o stepenu povjerenja u vladine i nevladine institucije

Institucija	Vrlo veliko povjerenje	Dosta povjerenja	Niti imam povjerenje, niti nepovjerenje	Malo povjerenja	Uopće nemam povjerenja
Škola (obrazovni sistem)	14.6 %	24.3 %	36.6%	14.0 %	10.5 %
Vojska (OS BiH)	15.7 %	20.0 %	29.0 %	18.3 %	17.0 %
Religijske institucije	17.4 %	25.6 %	21.5 %	12.8 %	22.8 %
Predsjedništvo BiH	1.1 %	4.1 %	12.8 %	23.0 %	58.9 %
Policija	6.3 %	13.4 %	25.1 %	23.5 %	31.7 %
Mediji	3.7 %	7.7 %	29.8 %	24.5 %	34.4 %
Nevaldine organizacije	5.4 %	19.0 %	29.8 %	22.0 %	23.7 %
Političke stranke	1.5 %	1.5 %	12.1 %	22.4 %	62.5 %
Sindikati	2.4 %	5.2 %	21.2 %	32.1 %	39.1 %
Pravosudne institucije	3.1 %	8.7 %	24.9 %	27.7 %	35.6 %

Grafikon br. 1: Postoci odgovora o stepenu povjerenja u vladine i nevladine institucije

Analiza dobijenih podataka ukazuje na to da građani najviše povjerenja imaju u *religijske institucije* (43%) i *obrazovni sistem* (38,9%).³ Prema raspoloživim podacima, može se konstatirati da se u savremenom bosanskohercegovačkom društvu *religijske institucije* izdvajaju kao najuglednije institucije društva. Na drugoj strani, najniži stepen povjerenja, građani su iskazali prema *političkim strankama* (3,0%) i *Predsjedništvu BiH* (5,2%). Kada je riječ o institucijama koje su u fokusu ovog istraživanja, utvrđeno je da gotovo svaki peti ispitanik ima veliko povjerenje ili dosta povjerenja u *policiju* (19,70%). Nasuprot ovim podacima, povjerenje u *pravosudne institucije* ima svega 11,8% ispitanika. Zanimljiva činjenica koja se ne može komparirati sa sličnim istraživanjima u regiji i EU, jeste da *izvršna vlast* uživa veće povjerenje u odnosu na *sudsku vlast*.

Uloga pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih institucija u savremenom bosanskohercegovačkom društvu i važnost povjerenja u državne institucije

Pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije, koje bi jednako trebali poštovati svi građani, a kao što je po relevantnim istraživanjima slučaj u gotovo svim zemljama Evropske unije, ključni su elementi svake uspješne, stabilne i moderne zemlje. Bez ovih institucija i mogućnosti njihovoga funkcioniranja u skladu sa demokratskim principima i zakonom, nijedna država ne može očekivati uspjeh. O važnosti povjerenja u institucije države raspravljali su sociolozi, filozofi i politolozi, kako navodi Trzun, „svjesni da je ono jedan od ključnih sociokulturnih potencijala svakog društva“. (Trzun 2012: 34)

(Ne)povjerenje u sigurnosno-zaštitne institucije

Rad policije u zajednici je široko prihvaćen metod djelovanja u većini demokratskih društava. Uspjeh rada policije u zajednici zasnovan je na izgradnji bliskih, uzajamno korisnih veza između pripadnika policije i zajednice. Kako se navodi u *Strategiji za rad policije u zajednici u Bosni i Hercegovini* iz 2007. godine “da bi razvila partnerstvo sa zajednicom policija mora: unaprijediti odnose sa zajednicom, uključiti zajednicu radi iznalaženja boljih metoda kontrole i prevencije kriminala i drugih devijantnih pojava i udružiti svoje resurse sa resursima zajednice radi rješavanja onih problema koji izazivaju najveću zabrinutost u zajednici. Težnja za stvaranjem boljeg partnerstva sa zajednicom prepoznaje da rad sa zajednicom pomaže razvijanju povjerenja između policije i zajednice što zauzvrat omogućava policiji da poboljša svoj rad” (*Strategija za rad policije u zajednici u Bosni i Hercegovini* 2007: 9).

Iz ovog razloga, policija u zajednici mora razvijati partnerstva sa drugim organizacijama čija je uloga primjerenija za rješavanje takvih pitanja. “Zadaci policije kao što su sprečavanje i otkrivanje kriminaliteta, uspostavljanje i održavanje javnog reda i mira, odazivanje na pozive građana kojima je potrebna pomoć, zajednički su zadaci većine

³ Procenti predstavljaju zbir dva modaliteta i to: vrlo veliko povjerenje i dosta povjerenja.

(Ne)povjerenje građana u pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije savremenog bosanskohercegovačkog društva (studija slučaja Kanton Sarajevo)

policijskih struktura u Evropi i svijetu. Policija širom Evrope, pored toga što izvršava slične i identične zadatke, ima veoma slična ovlaštenja i u svom djelovanju uslovljena je sličnim ograničenjima. Kada je u pitanju policija i reforme koje se provode u BiH, bitno je unaprijediti policijske vrijednosti (policijsku kulturu) na osnovu pozitivnih iskustava iz različitih zemalja.” (Strategija za rad policije u zajednici u Bosni i Hercegovini 2007: 10). Kako navode Roberg, Crank i Kuykendall, tri su modela očekivanja na koja svaka policija mora odgovoriti: 1. Šta očekuje okolina? 2. Šta očekuje organizacija? 3. Šta očekuje zakon? (v. Roberg, Crank, Kuykendall 2004: 21-25) Imajući u vidu navedeno, ispitan je i stav građana o policiji Kantona Sarajevo, a rezultati su prikazani u sljedećoj tabeli:

Tabela br. 2: Vaš stav prema policiji Kantona Sarajevo

		Frekvencija	Procenti	Validni procenti	Kumulativni procenti
Validni odgovori	Izrazito negativan	69	14,6	16,2	16,2
	Uglavnom negativan	101	21,3	23,8	40,0
	Ni pozitivan ni negativan	188	39,7	44,2	84,2
	Uglavnom pozitivan	58	12,2	13,6	97,9
	Izrazito pozitivan	9	1,9	2,1	100,0
	Total	425	89,7	100,0	
Nedostajuće vrijednosti	Ne mogu ocijeniti	44	9,3		
	Nedostajuća vrijednost	5	1,1		
	Total	49	10,3		
Total		474	100,0		

Generalno gledano, ispitanici dominantno imaju neutralan (ni pozitivan ni negativan) stav (44,2%) prema policiji. Pozitivan stav ima 15,7% ispitanika, dok negativan stav ima 40% ispitanika. S ciljem što potpunije i preciznije analize percepcije povjerenja građana u sigurnosno-zaštitne institucije, tačnije u MUP Kantona Sarajevo, za potrebe istraživanja, obavljen je intervju sa višim inspektorom Irfanom Nefićem, šefom Službe za odnose s javnošću MUP-a KS-a.⁴ Na pitanje *kakav stav građani imaju prema policiji*, inspektor Nefić je istakao da većina ljudi osjeća sigurnost kad vidi policiju. Smatra da velika

⁴ Intervju koji je obavljen sa inspektorom MUP-a KS-a Irfanom Nefićem, rađen je isključivo za potrebe ovog istraživanja, stoga podaci dobiveni u odgovorima na postavljena pitanja neće biti korišteni u druge svrhe. Intervju je obavljen 08.04.2014. godine, a Inspektor je upoznat s time da će se intervju koristiti isključivo za izradu ovog teksta.

većina građana podržava policiju, jer žele red i mir, no ima i onih kojima ne odgovara *vladavina prava*. U konačnici, stav građana prema policiji je zadovoljavajući, no kao i u slučaju komunikacije sa građanima, može biti bolji i treba raditi na tome. Na pitanje *kako MUP KS-a ocjenjuje sigurnosnu situaciju u KS-u*, inspektor Nefić je istakao da se sigurnost građana može posmatrati sa dva (različita) aspekta – prvi je *činjenično stanje*, podaci koji pokazuju nezakonite radnje koje bi mogle biti prijetnja sigurnosti građanima, dok je drugi aspekt *osjećaj sigurnosti građana*, kao lični stav⁵. Činjenično stanje pokazuje da je na području Kantona svake godine manje krivičnih djela. Tako „u toku 2013. godine u odnosu na 2012. godinu došlo je do smanjenja broja registrovanih krivičnih djela djela za 5,7%, prijavljenih lica za 9,4%, maloljetnih izvršilaca za 23,6%, povratnika u činjenju krivičnih djela za 9,6% i lica lišenih slobode za 10,4%. U 2013. godini, registrovano je 6.490 krivičnih djela, što je za 389 djela ili 5,7% manje u odnosu na prethodnu godinu. Zbog postojanja osnova sumnje da su ih izvršili nadležnim tužilaštvima podneseni su službeni izvještaji protiv 3.124 lica, od kojih je 2.061 povratnik (ili 66% prijavljenih), a 1.302 lica su lišena slobode (ili 41,7%).“⁶ Kao što se iz navedenoga vidi, značajan je broj povratnika u činjenju krivičnih djela, što predstavlja ozbiljan društveni problem.

Inspektor, također, ističe da, kako je Sarajevo središte svega (BiH, Federacije, Kantona) tako i privlači sve potencijalne izvršioce krivičnih djela, jer je veća mogućnost ostvarivanja materijalne koristi, što se opet, u konačnici, „*lomi preko sigurnosnih agencija*“. Kako pravo i pravda često nisu na istom, policija uvijek nastoji, u okviru svojih mogućnosti, uraditi sve što treba. Tako, „tokom 2013. godine, aktivnosti Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, kada je u pitanju kriminalitet, ogledale su se, prevashodno u sprječavanju i prevenciji izvršenja krivičnih djela, rasvjetljavanju počinjenih djela i identifikaciji njihovih izvršilaca, te njihovom procesuiranju i privođenju nadležnim organima pri čemu su postignuti zadovoljavajući rezultati imajući u vidu između ostalog, smanjenje ukupnog broja registrovanih krivičnih djela za 5,7%, rasvijetljenost „*najtežih krivičnih djela*“ – djela protiv života i tijela za 94,7%, kao i ukupnu rasvijetljenost krivičnih djela od 63,4%.“⁷ Opisujući *profil kriminalne osobe*, Inspektor je naveo da su to, uglavnom, osobe od 20 do 35 godina starosti, mada među osobama sklonim kriminalnim radnjama ima i maloljetnika, uglavnom su to nezaposlene osobe, često ovisnici o narkoticima, a među njima ima i porodičnih osoba. Pretežno imaju osnovno ili srednje obrazovanje, dok visokoobrazovanih prestupnika nema evidentiranih.

Inspektor je na pitanje *da li postoje mjesta u KS-u na kojima je veća stopa kriminaliteta, tzv. mjesta opasnoga življenja*, odgovorio da su to svi lokaliteti koji su mračni, neosvijetljeni, napušteni i da u tom smislu policija uvijek upozorava građane da se ne kreću po

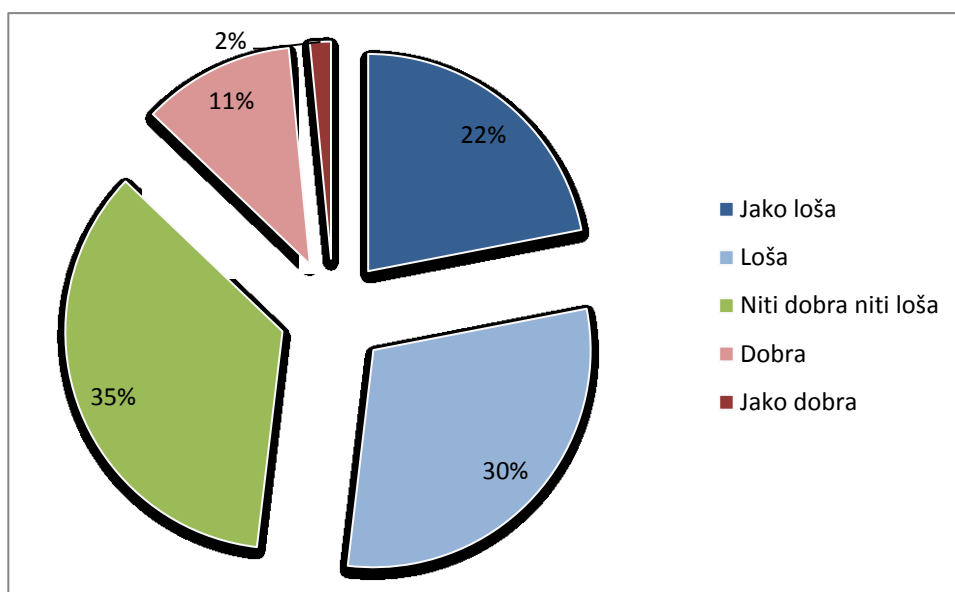
⁵ Pojam sigurnosti ne mora nužno (i istovremeno) značiti sigurnost za drugoga, odnosno, pravo jednoga sputano je pravom drugoga (jedno prestaje ondje gdje počinje drugo).

⁶ Iz Izvještaja o radu Uprave policije MUP-a Kantona Sarajevo za 2013. godinu

⁷ Iz Izvještaja o radu Uprave policije MUP-a Kantona Sarajevo za 2013. godinu

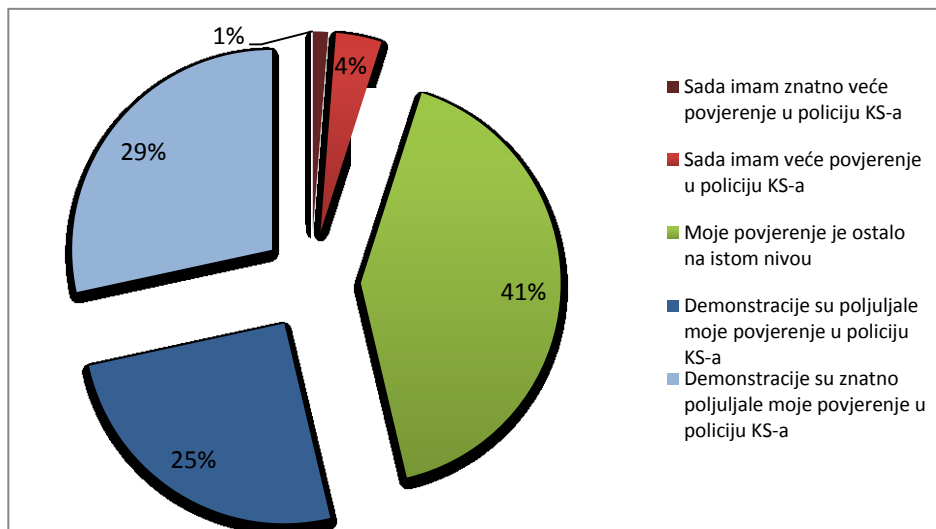
ovakvim mjestima. Slično pitanje postavljeno je i u anketnom upitniku – *da li na području Kantona postoji mjesto koje izbjegavate, jer se plašite za vlastitu sigurnost*, gdje je velika većina ispitanika (61%) odgovorila pozitivno, dakle da postoje mjesta koja izbjegavaju, dok je svega 25,7% ispitanika odgovorilo da ne izbjegava određena mjesta. Važno je napomenuti da je u ovom pitanju statistički značajna razlika u subjektivnom osjećaju izbjegavanja određenih mjesta na području Kantona spram spolu: od ukupno 256 anketiranih osoba ženskog spola njih 193 (75,39%) su odgovorile da na području Kantona Sarajeva postoje mjesta koja izbjegavaju, jer se plaše za vlastitu sigurnost. Za razliku od toga značajan procenat osoba muškog spola (35,48%) je negirao postojanje mjesta u Kantonu koja su opasna po vlastitu sigurnost. U vezi s tim, od građana je zahtjevano da procjene učinkovitost policije u prevenciji kriminala.

Grafikon br. 2: Postoci odgovora o procjeni učinkovitosti policije u prevenciji kriminala

Percepcija građana o učinkovitosti policije u prevenciji kriminala dala je sljedeće rezultate. Građani smatraju da je učinkovitost dobra, odnosno jako dobra u svega 13% slučajeva, dok 52% ispitanika smatra da je učinkovitost loša ili pak jako loša. Ponovno je evidentan visok postotak neutralnih stavova ispitane populacije, jer je 35% ispitanika odgovorilo da učinkovitost policije u prevenciji kriminala nije niti dobra niti loša. Budući da je ovo istraživanje provedeno neposredno nakon demonstracija u Kantonu Sarajevo, ispitano je da li ovako negativan stav prema policiji rezultat postupanja policije ili je pak u pitanju nešto drugo. Naredni grafikon prikazuje da li su protekle demonstracije u Kantonu Sarajevo utjecale na promjenu stava građana o povjerenju prema policiji Kantona Sarajevo.

Grafikon br. 3: Postoci odgovora o utjecaju demonstracija na povjerenje građana prema policiji KS-a

Iz predočenog grafikona uočljivo je da je svakom četvrtom ispitaniku poljuljano povjerenje prema Ministarstvu unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, dok čak 29% ispitanika navodi da im je znatno poljuljano povjerenje u policiju. Na svakog drugog ispitanika su utjecale demonstracije, što je u konačnici rezultiralo padom povjerenja prema policiji MUP-a KS-a. Velikom postotku ispitanika (41%) povjerenje je ostalo na istom nivou. Samo 1% respondenata sada ima znatno veće povjerenje, a 4% građana ima veće povjerenje u policiju KS-a.

Na pitanje *šta se može učiniti da se poboljša rad sigurnosno-zaštitnih institucija, ali i povjerenje građana u policiju*, Inspektor je odgovorio da je nužno racionalizirati kompletan sigurnosni sistem, poboljšati saradnju sigurnosnih institucija međusobno, a svaka institucija mora preuzeti odgovornost i raditi ono za što je zadužena. Policija štiti prava građana i ima obavezu da osigura provedbu tih prava, no i tu za policiju postoje pravila i ograničenja.⁸ Policija mora poštovati i provoditi *“princip jednakog pristupa”*, ne može se iskakati iz društvenog konteksta. Policija je uvijek u funkciji građana, stoga bi bila mnogo zadovoljnija da je i stav građana prema policiji bolji. Mediji bi u tom smislu mogli mnogo pomoći, budući da upravo oni, prema riječima inspektora Nefića, u znatnoj mjeri formiraju stavove građana.

⁸ Opasnost od lišavanja slobode građana bez dokaza.

(Ne)povjerenje u pravosudne institucije (Kantonalno Tužilaštvo Kantona Sarajevo)⁹

U izvještaju o radu ovog tužilaštva za 2013. godinu navodi se da je „zaprimljeno ukupno u predmetima 3.849 prijava (što je u odnosu na 4.366 u 2012. godini manje za 11,84%), u odnosu na 5.353 lica (što je u odnosu na 5.813 iz 2012. godine manje za 7,91%), od čega je riješeno u toku izvještajnog perioda u predmetima 4.187 prijava (što je u odnosu na 3.867 iz 2012. godine više za 8,28%), a u licima 5.450 prijava (što je u odnosu na 4.981 iz 2012. godine više za 9,42% .)”¹⁰. Najveći broj prijava stigao je u Odjel za opći kriminal (3550 predmeta).

Za potrebe istraživanja, a s ciljem što potpunije i preciznije analize percepcije povjerenja građana u pravosudne institucije, tačnije u Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo, obavljen je intervju i sa tužiocem Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo, Edinom Muratbegovićem. Nužno je napomenuti da je tužilac Muratbegović govorio iz pozicije kantonalnog tužioca, iako je desetak dana prije obavljanja intervjua stupio na funkciju državnog tužioca za ratne zločine Tužilaštva BiH.¹¹ Na pitanje *kako biste ocijenili Vašu sigurnost u Kantonu Sarajevo*, kantonalni tužilac je ličnu sigurnost okarakterizirao zadovoljavajućom, ističući da nikakvih ozbiljnijih problema nije imao. Verbalnih prijetnji, kako u sudnici tako i van nje je bilo, no uglavnom se na tome i završavalo. Da su smatrane ozbiljnijim ili da su takve prijetnje ponavljane, Tužilac bi to prijavio. Smatra da bi tužioci, generalno, trebali biti mnogo hrabriji, što se tiče i istraga i podizanja optužnica. Kada je riječ o sigurnosnoj situaciji, građani imaju malo drugačiji percepciju u odnosu na tužioca, što pokazuje i naredna tabela:

⁹ „Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo je mjesno nadležno za područje Kantona broj 9, u čiji sastav ulazi ukupno 9 opština, i to: Stari Grad, Centar, Novo Sarajevo, Novi Grad, Ilidža, Vogošća, Hadžići, Ilijaš i dio Opštine Trnovo. Kantonalno tužilaštvo Kantona Sarajevo zbog velikog broja predmeta, organizovano je prema odjelima, i to na Odjel općeg kriminala, Odjel za privredni kriminal i korupciju, Odjel za maloljetnike, te Odjel za rješavanje predmeta iz oblasti ratnog zločina. Uspostava ovakve organizacije unutar Tužilaštva postavljena je radi što boljeg i efikasnijeg rada tužilaca po vrsti predmeta, kao i dobijanju što boljih rezultata“ (Izvještaj o radu Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo za 2013. godinu 2014: 2).

¹⁰ Izvještaj o radu Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo za 2013. godinu 2014: 4.

¹¹ Intervju koji je obavljen sa tužiocem Kantonalnog tužilaštva KS-a Edinom Muratbegovićem, rađen je isključivo za potrebe ovog istraživanja, stoga podaci dobijeni u odgovorima na postavljena pitanja neće biti korišteni u druge svrhe. Intervju je obavljen 08.04.2014. godine, a Tužilac je upoznat s time da će se intervju koristiti isključivo za izradu ovog teksta.

Tabela br. 3: Općenito govoreći, sigurnosnu situaciju u Kantonu Sarajevo ocijenili biste

		Frekvencija	Procenti	Važeći procenti	Kumulativni procenti
Validni odgovori	Izuzetno lošom	80	16,9	17,1	17,1
	Lošom	167	35,2	35,8	52,9
	Niti dobrom niti lošom	172	36,3	36,8	89,7
	Dobrom	42	8,9	9,0	98,7
	Izuzetno dobrom	6	1,3	1,3	100,0
	Total	467	98,5	100,0	
Nedostajuće vrijednosti	Nije primjenjivo	4	,8		
	Nedostajuća vrijednost	3	,6		
	Total	7	1,5		
Total		474	100,0		

Ispitani građani u Kantonu Sarajevo sigurnosnu situaciju percipiraju izuzetno lošom i lošom, čak u 52,1% slučajeva. Svega 10,2% ispitanika smatra da je sigurnosna situacija dobra ili izuzetno dobra. Veliki procenat ispitanika zauzeo je neutralan stav u vezi sa pitanjem opće sigurnosti i to 36,3%. *Kada je riječ o ugrožavanju sigurnosti građana, najčešći tip krivičnih djela na kojima je radio tužilac Muratbegović su tzv. krvni delikti¹², a najdominantnija krivična djela koja je obrađivao tokom svog rada su djela protiv imovine, zatim iznude, razbojništva, teške krađe, bacanja bombi, ozbiljnije prijetnje, pucnjave, pokušaji ubistva, ubistva. Najčešći oblik krivičnih djela koje su anketirani građani KS-a doživjeli (od 474 ispitanika 200 je izjavilo da je u posljednjih pet godina barem jednom bilo u situaciji da im je narušena sigurnost) je da im je neko uz prijetnju nasiljem pokušao ili oteo nešto (15,8%), dok je 12,9% ispitanika doživjelo pokušaj fizičkog napada ili fizički napad. Tužilac je pokušao dati i *profil kriminalne osobe*, ističući da su to uglavnom osobe koje imaju osnovno ili srednje obrazovanje, do 30 godina starosti, u nekim slučajevima i iznad, uglavnom su nezaposlene osobe, bez pravog zanimanja, koje određena krivična djela obavljaju “u vidu zanata” i od toga žive, npr. slučajevi iznude novca, tzv. “reketi”¹³. Profil svoje ličnosti*

¹² Krivična djela protiv života i tijela.

¹³ Reketarenje (engleski racketeering) ili reket, je izraz koji označava ekonomsku djelatnost u vezi sa organiziranim kriminalom, odnosno pružanje određenih ilegalnih usluga (kockanje, prostitucija,

(Ne)povjerenje građana u pravosudne i sigurnosno-zaštitne institucije savremenog bosanskohercegovačkog društva (studija slučaja Kanton Sarajevo)

izgrađuju ili pokušavaju izgraditi kao “profil kriminalca”, i ne moraju nužno biti iz tzv. “rasturenih porodica”, kako se to obično smatra.¹⁴ Nadalje, važno je u ovom slučaju interpretirati i kako ispitani građani vide učinkovitost pravosudnih institucija.

Tabela br. 4: Prikaz dobijenih podataka o učinkovitosti pravosudnih institucija

		Frekvencija	Procenti	Validni procenti	Kumulativni procenti
Validni odgovori	Jako loša	93	19,6	21,0	21,0
	Loša	151	31,9	34,2	55,2
	Niti dobra niti loša	162	34,2	36,7	91,9
	Dobra	29	6,1	6,6	98,4
	Jako dobra	7	1,5	1,6	100,0
	Total	442	93,2	100,0	
Nedostajuće vrijednosti	Ne znam	27	5,7		
	Nedostajuća vrijednost	5	1,1		
	Total	32	6,8		
Total		474	100,0		

Građani KS-a smatraju da je učinkovitost pravosudnih institucija jako loša, te svega 7,6% ispitanih građana smatra da pravosudne institucije imaju dobru ili jako dobru učinkovitost, dok 55,2% ispitanih smatra da je ona loša ili jako loša. Učinkovitost pravosudnog sektora, 34,2% građana je ocijenilo niti dobrom, niti lošom. Na pitanje *kakva je ažurnost slučajeva i da li postoje prioriteta*, Tužilac je, govoreći iz vlastite perspektive, odgovorio da prioriteta uvijek postoje i obično su to najteža krivična djela - ona djela za koja su zapriječene najviše kazne i eventualno ono što bi trebalo biti aktualno u datom momentu. Obično su najbitniji predmeti - pritvorski predmeti, zato što su vezani rokom. Tužilac je pitan *da, u pravosudnom smislu, opiše put od izvršenja krivičnog djela do procesuiranja, odnosno od zločina do kazne*. Odgovorio je da, u pravilu, za najveći broj krivičnih djela prijave podnosi policija. Osim policije, po zakonu prijave podnose i građani, međutim, takvih slučajeva je manje. Tužilaštvo je, ne samo organ gonjenja, nego i organ otkrivanja. U ranijem krivičnom

zeleništvu i sl.). U užem smislu, pod tim se podrazumijeva "plaćanje zaštite", odnosno novac ili druge usluge koje određeni pojedinac ili kompanija pruža kriminalcima u zamjenu za vlastitu fizičku sigurnost ili neometano obavljanje ekonomske aktivnosti.

¹⁴ Uočava se visok stepen saglasnosti “profila kriminalne osobe” u opisu inspektora Irfana Nefića i tužioca Edina Muratbegovića.

zakonu organ otkrivanja je bila isključivo policija, no od 2003. godine novim Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine, Kantonalno tužilaštvo KS-a je dobilo ulogu, ne samo gonjenja nego i otkrivanja krivičnog djela, što je u postupku procesuiranja, *najteži element* da bi neko bio osuđen. Temelj postupka je *istraga* i tu bi se svaki tužilac trebao “dobro potruditi i udubiti u predmet”. Dakle, prvo razjasniti stanje stvari i eventualno osumnjičene, te za svakoga, ako postoji osnov za optuženje, naći konkretan dokaz koje radnje ga povezuju sa krivičnim djelom. Kada se postave temelji i kada se dobro uradi istraga, onda praktično na suđenju nema nikakvih problema da dođe do osuđenja. Na pitanje *da li Vas demoralise što ponekad pravosuđe zakaže, npr. policija privede osobu koja je izvršila krivično djelo, Vi predložite pritvor, a sudija ipak ne odredi pritvor*, Tužilac je odgovorio da svakako demoralise kada pravosuđe zakaže. Međutim, tužilac je taj koji rukovodi istragom, tužilaštvo je to koje izdaje naređenja policiji dovedite ili nemojte dovesti tu osobu, ukoliko, naravno, ima osnova za to. Ako sudija ipak ne odredi pritvor, to ne treba da demoralise i ne treba se miješati u rad sudije. Tužilački posao je da predlaže pritvor i da eventualno uloži žalbu kad sud ne prihvati prijedlog tužioca. Ocjenjujući *spremnost građana na kooperativnost sa tužilaštvom*, Tužilac je istakao da građani moraju biti spremni na kooperativnost, pogotovo ako iza toga stoji njihov interes. Nažalost, promjena iskaza je česta pojava tokom glavnog pretresa. Šta se tu dešava, zbog čega oštećeni, ali i drugi svjedoci nerijetko promjene iskaz, obično nije poznato. Tužilački posao je da predoči prvobitno dati iskaz i da ostane kod optužnice, a kakvu će odluku donijeti sud, to opet ne zavisi od tužilaštva. Također, naglasio je da bi građani trebali imati bolju saradnju sa tužilaštvom, to bi im trebala biti dužnost, no najčešće građani pokazuju povjerenje i želju za saradnjom sa tužilaštvom onda kada pokušaju izvući neku korist koju nisu uspjeli ostvariti u parnici.¹⁵ Za kraj razgovora, tužilac Edin Muratbegović je istakao da i sudije i tužioci trebaju 1. biti čestiti i poštenu 2. znati posao i 3. biti hrabri. Samo jedinstvo ova tri segmenta (poštenje, hrabrost i znanje) garant je funkcionalnog pravosudnog sistema.

Komunikacija nosilaca funkcija pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih institucija sa građanima

Analizirajući stavove i mišljenja intervjuiranih nosilaca funkcija pravosudnih i sigurnosno-zaštitnih institucija o komunikaciji građana sa ovim institucijama, a zbog važnosti komunikacije za predmet ovog istraživanja, nužno je ovom segmentu posvetiti dodatnu pažnju. „Komuniciranje je suštinski element čovjekovog sporazumijavanja, kooperiranja i ukupnog djelovanja u društvu. Komuniciranje neki teoretičari smatraju temeljnim socijalnim procesom, jer tek komuniciranje omogućuje nastanak, funkcionisanje i kontinuitet socijalnih tvorevina. Stoga komuniciranje proučavamo kao element globalnih socijalnih procesa“ (Vreg

¹⁵ Parnica je sudski postupak u kome redovni sud raspravlja i odlučuje u sporovima iz ličnih i porodičnih odnosa, iz radnih odnosa (sa poslodavcem), kao i iz imovinskih i drugih građanskopravnih odnosa fizičkih i građanskih pravnih lica, društveno-političkih zajednica, organizacija udruženog rada i drugih društvenih pravnih lica.

1991: 19). Osvrćući se na demonstracije koje su u februaru ove godine počele u Kantonu Sarajevo¹⁶, u analizi istraživanja stavova građana Sarajeva u vezi sa komunikacijom, navedeno je da je upravo izostanak komunikacije *vlasti prema građanima*, jedan od osnovnih razloga zašto je nezadovoljstvo kulminiralo demonstracijama.

Zanimljivo je da su i demonstranti u Tuzli kao osnovni razlog svog nezadovoljstva naveli da „*im se niko nije obratio*“ ili da „*niko sa njima nije komunicirao*“, što dodatno ukazuje na važnost komunikacije u formiranju stavova građana o povjerenju prema vladinim institucijama. „Nezadovoljni prisustvom ogromnog broja policijskih snaga i izostajanjem komunikacije vlade sa njihovim predstavnicima, demonstranti su kamenjem krenuli i na policiju koja obezbjeđuje glavni ulaz zgrade, nakon čega je došlo do sukoba policije i demonstranata”.¹⁷ O komunikaciji za vrijeme demonstracija moglo bi se govoriti na četiri (osnovna) nivoa: 1. komunikacija institucija unutar sebe samih (interno), 2. komunikacija institucija međusobno, 3. saradnja i komunikacija institucija prema građanima (eksterno) i 4. komunikacija građana prema institucijama (ili nosiocima funkcija i dužnosti) – dvosmjerno. Posmatrano ovako, postaje jasno koliko je u ovoj kriznoj situaciji stvaranja “društva spektakla”¹⁸, kada na snagu stupa i tzv. “psihologija gomile”¹⁹, komunikacija, kao ključni segment rješavanja kompleksnosti odnosa, bila bitna. Čini se da je komunikacija zakazala na svim navedenim nivoima i da je upravo zbog nekomunikacije ili neadekvatne komunikacije (između institucija), nastupio problem u podjeli zadataka i odgovornosti između sigurnosno-zaštitnih, kasnije i pravosudnih institucija, prebacivanjem odgovornosti/nadležnosti sa jednih na druge, što je dodatno doprinijelo stvaranju “instant rata”.²⁰ Upravo ovdje građani iskazuju i svoje nezadovoljstvo komunikacijom, što pokazuju i naredne tabele:

¹⁶ I u drugim bosanskohercegovačkim gradovima, ali je u fokusu interesovanja ovog rada Kanton Sarajevo.

¹⁷<http://www.tuzlanski.ba/izdvojeno/89-izdvojeno/13083-epilog-protesta-kopi-policija-je-dobila-nareenje-od-ministra-i-premijera-tk-da-bije-narod-fotovideo.html>, pristupljeno 10.04.2014. godine.

¹⁸ O “društvu spektakla” govori i Gi Debor u istoimenoj knjizi.

¹⁹ O “psihologiji gomile” govorio je još Gustav le Bon, ističući da “gomile nisu podobne, da mnogo mudruju, ali su vrlo podesne za akciju. Njihovom sadašnjom organizacijom postala je njihova snaga golemom” (Le Bon 1920: 8).

²⁰ Nepodudarnost modela očekivanja od policije – šta očekuje okolina, šta očekuje organizacija, šta očekuje zakon – o kojima je ranije bilo govora. Sigurnosno-zaštitne institucije, poštujući preostala dva modela, za okolinu (građane) nisu odgovorile na očekivani način.

Tabela br. 5 i Tabela br. 6: Kako procjenjujete komunikaciju policijskih službenika/nosilaca pravosudnih funkcija sa građanima

		Komunikacija nosilaca pravosudnih funkcija sa građanima				Komunikacija policijskih službenika sa građanima			
		Frekvencija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat	Frekvencija	Procenat	Validni procenat	Kumulativni procenat
Valid	Jako loša	92	19,4	20,7	20,7	95	20,0	20,5	20,5
	Loša	161	34,0	36,2	56,9	155	32,7	33,5	54,0
	Niti dobra niti loša	160	33,8	36,0	92,8	155	32,7	33,5	87,5
	Dobra	26	5,5	5,8	98,7	51	10,8	11,0	98,5
	Jako dobra	1	,2	,2	98,9	3	,6	,6	99,1
	Ne znam	5	1,1	1,1	100,0	4	,8	,9	100,0
	Total	445	93,9	100,0		463	97,7	100,0	
	Nedostajuća vrijednost	29	6,1			11	2,3		
Total		474	100,0			474	100,0		

Prema mišljenju anketiranih građana, a kako je vidljivo iz tabele br. 5, *procjenjujući komunikaciju policijskih službenika prema građanima*, anketirani su u najvećem procentu odgovorili da je komunikacija loša (155 građana ili 33%), odnosno niti dobra niti loša (također 33%). Dobrom je ovaj vid komunikacije ocijenio 51 građanin ili 11%, a jako dobrom tek troje ili 0,6%. Građani su slično odgovorili i na pitanje *kako procjenjujete komunikaciju nosilaca pravosudnih funkcija sa građanima*, gdje njih 161 ili 34% smatra da je loša i isto toliko da je niti dobra niti loša. Znatian procenat anketiranih građana ovu komunikaciju smatra jako lošom (92 ili skoro 20%), a samo jedan građanin ili 0,2% jako dobrom. Na pitanje *kako ocjenjuje komunikaciju građana sa policijom*, šef Službe za odnose s javnošću MUP-a KS-a, Irfan Nefić je odgovorio da je komunikacija građana sa policijom na zadovoljavajućem nivou, treba je podržati, no može biti i bolja. Naime, Služba za odnose s

javnošću MUP-a KS-a je zadnji dio odnosa s javnošću. Prvi „odnos s javnošću“ je *pristup policajca*, njegov izgled i način komunikacije. U vezi s tim, značajan je rad policije u zajednici, od rada sa djecom do projekata. Jedan od mogućih načina poboljšanja komunikacije na relaciji policija → građanin, svakako je projekat koji provodi Republika Srbija, *konceptom policije u zajednici*. Međutim, za efikasno provođenje koncepta policije u zajednici, ljudi se moraju tretirati sa poštovanjem, bez arogancije i rezerviranosti. Sa odgovarajućim pristupom komunikacije, građani će postati aktivni element i kroz kontinuiranu saradnju sa policijom, raditi na obezbjeđivanju višeg nivoa sigurnosti u društvu (v. Gjurov/Gjurovski 2012 : 9-17).

ZAKLJUČAK

Subjektivne informacije, prikupljene putem istraživanja percepcije građana o kriminalu i devijantnim pojavama i njihovom općem osjećaju sigurnosti, veoma su važne za ustanovljavanje prioriteta građana u pogledu sigurnosti. Informacije dobijene na osnovu prikupljanja podataka o percepciji građana o sigurnosnoj situaciji, često mogu ukazati na probleme u zajednici koji izlaze iz okvira pitanja za koja je policija tradicionalno snosila odgovornost. Analiza dobijenih podataka ukazuje na to da građani najviše povjerenja imaju u *religijske institucije* (43%) i *obrazovni sistem* (38,9%).²¹ Na drugoj strani, najniži stepen povjerenja, građani su iskazali prema *političkim strankama* (3,0%) i *Predsjedništvu BiH* (5,2%). Kada je riječ o institucijama koje su u fokusu ovog istraživanja, utvrđeno je da gotovo svaki peti ispitanik ima veliko povjerenje ili dosta povjerenja u *policiju* (19,70%). Nasuprot ovim podacima, povjerenje u *pravosudne institucije* ima svega 11,8% ispitanika.

Sigurnost građana može se posmatrati sa dva različita aspekta – prvi je *činjenično stanje*, podaci koji pokazuju nezakonite radnje koje bi mogle biti prijetnja sigurnosti građanima, dok je drugi aspekt *osjećaj sigurnosti građana*, kao lični stav. U vezi sa činjeničnim stanjem, u toku 2013. godine u odnosu na 2012. godinu došlo do smanjenja broja registrovanih krivičnih djela djela za 5,7%.

Jedno od pitanja kojemu je posvećena naročita pažnja u radu jeste *da li je novonastala situacija započeta u februaru ove godine*, iskazivanjem nezadovoljstva građana socio-ekonomskom situacijom u državi, utjecala na promjenu stava građana o povjerenju prema policiji Kantona Sarajevo. Anketno istraživanje pokazalo je da su na svakog drugog ispitanika demonstracije utjecale, što je u konačnici rezultiralo padom povjerenja prema policiji MUP-a KS. Velikom postotku ispitanika (41%), povjerenje je ostalo na istom nivou.

Nužno je racionalizirati kompletan sigurnosni sistem, poboljšati saradnju sigurnosnih institucija međusobno, a svaka institucija mora preuzeti odgovornost i raditi ono za što je zadužena. Policija štiti prava građana i ima obavezu da osigura provedbu tih prava, no i tu za policiju postoje pravila i ograničenja. Policija mora poštovati i provoditi *‘princip*

²¹ Procenti predstavljaju zbir dva modaliteta i to: vrlo veliko povjerenje i dosta povjerenja.

jednakog pristupa". Bosanskohercegovačko društvo prožeto skepticizmom u gotovo sve državne institucije, da bi dalje težilo demokratizaciji društva, trebalo bi razvijati povjerenje građana u institucije, razbijajući ustaljene stavove kako institucije u konkretno tzv. kriznim situacijama ne odgovaraju/reagiraju na očekivani način. Naravno, ovo nikako nije jedini i sam po sebi dovoljan uvjet demokratizacije društva, no sigurno je jedan od temelja važnih za društvo kakvo je bosanskohercegovačko, a na kojem će se onda graditi drugi elementi u procesu ulaska u postmoderno demokratsko društvo.

U tranzicijskom okruženju rušenja starih vrijednosti nužno je pronaći nove alternative. Pritom, svaka institucija koja u sebe usađuje dovoljno novih vrijednosti, imajući uz to i povjerenje javnosti, što je bila i ključna hipoteza ovog rada, važna je kao temelj na kojem će se graditi daljnja socijalna kohezija i suradnja u društvu.

LITERATURA

1. Debor, Gi (2010): "*Društvo spektakla*", Porodična biblioteka br. 4, II izdanje, Beograd
2. Gjurov, Lazar/Gjurovski Marjan (2012): "*Uticaj komunikacijskih vještina u jačanju poverenja građana kroz koncept policije u lokalnoj zajednici*", <http://www.defendologija-banjaluka.com/srpski/1%20fulltext.pdf> – pristupljeno 06.04.2014. godine, str. 9-17.
3. Le Bon, Gustav (1920): "*Psihologija gomila*", Tisak kr. zemaljske tiskare, Zagreb, str. 8.
4. Lin, Susanne (1999): "*Friedenserziehung*" in: Handwoerterbuch Umwerlbildung, hrsg. V. Oskar Billing/Eduard W. Kleber, Baltmannsweiler: Schneider-Verlag Hohengehren, S. 68-70.
5. Rimac, Ivan/Boloban Stjepan (1999) "*Povjerenje u institucije u Hrvatskoj*" u Bogoslovska smotra, Vol. 68 No. 4 april 1999. godine, str. 664. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&cid_clanak_jezik=50184 – pristupljeno 05.04.2014. godine
6. Roberg, Roy/Crank, John/Kuykendall, Jack (2004): "*Policija i društvo*" Office of Public Affairs of the United States of America, Sarajevo, str. 21–25.
7. Sofradžija, Halima (2006): "*Promjene socijalnog konteksta, ontološka sigurnosti ljudska prava*" u Problemi djece i omladine u kontekstu ljudskih prava u BiH", Rabic/Ibhi, Sarajevo, str. 117-118.
8. Strika, Melanija (2006): "*Perspektive međuodnosa solidarnosti i povjerenja i dobrovoljnosti u Hrvatskom društvu*" u Bogoslovska smotra, Vol. 75 No. 4 juni 2006. godine, str. 1155., <http://hrcak.srce.hr/24348> - pristupljeno 27.03.2014. godine.
9. Trzun, Zvonko (2012): "*Kriza povjerenja u institucije: istraživanje povjerenja u vojsku*" u Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Vol. XV No.29 juni 2012. godine, str. 34., http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&cid_clanak_jezik=136686 – pristupljeno 01.04.2014. godine.
10. Vreg, France (1991): *Demokratsko komuniciranje*, NUB BiH, Sarajevo, str. 19.

Dokumenti i web portali

1. <http://www.tuzlanski.ba/izdvojeno/89-izdvojeno/13083-epilog-protesta-kopi-policija-je-dobila-nareenje-od-ministra-i-premijera-tk-da-bije-narod-fotovideo.html> - pristupljeno 10.04.2014. godine
2. Izvještaj o radu Kantonalnog tužilaštva Kantona Sarajevo za 2013. godinu 2014: 4, preuzeto sa: <http://kt-sarajevo.pravosudje.ba> – pristupljeno 07.04.2014
3. Izvještaj o radu Uprave policije MUP-a Kantona Sarajevo za 2013. godinu: <http://mup.ks.gov.ba/sites/mup.ks.gov.ba/files/Izvje%C5%A1taj%20o%20radu%20MUP-a%20KS> – pristupljeno 04.04.2014. godine
4. Strategija za rad policije u zajednici u Bosni i Hercegovini 2007, <http://msb.gov.ba/dokumenti/strateski?id=3441>: str. 9-10. – pristupljeno 03.04.2014. godine.
5. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> - pristupljeno 08.04.2014. godine.

Enita Čustović, Amer Osmić